

УДК 327(478)

Баканова А. О., ОНУ ім. І.І. Мечникова

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО СТАНОВИЩА МОЛДОВИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Приєднання Румунії до Європейського Союзу перенесло кордон ЄС до Молдови. ЄС довелося активно проводити курс на підтримку Молдови, але реформи рухаються повільно. Молдавська зовнішня політика після провалу «Меморандуму Козака» гоїднулася убік Заходу. Формат переговорів по Придністров'ю був розширений в 2005 р. й став включати ЄС і США як спостерігачів. ЄС також запустив Місію по прикордонній допомозі (EUBAM). Росія стала більш відкрито підтримувати Придністров'я, що зробило малоймовірним вивід російських військ й прогрес у переговорах по конституційному статусу Придністров'я.

Приєднання Румунії до Європейського Союзу в січні 2007 р. перенесло кордон ЄС до границі з Молдовою, найбіднішою країною Європи, яка є розділеною. Держава є слабкою, загрузла в корупції, її кордони вразливі; організована злочинність, особливо в самопроголошеній республіці Придністров'я, продовжує квітнути.

Серйозних зіткнень між Молдовою й Придністров'ям не було з 1992 р., однак поновлення воєнних дій не є зовсім неймовірним. Оскільки ЄС шукає стабільності в новому сусідстві, йому довелося більш активно проводити курс на підтримку трансформації Молдови й врегулювання її проблем. Незважаючи на нагальну потребу, молдавські реформи рухаються повільно, й був досягнутий зовсім незначний прогрес у врегулюванні конфлікту з Придністров'ям.

Придністров'я, смужка землі між Україною й рікою Дністер, формально завжди розглядалась світовою спільнотою як частина Молдови, але контролювалася сепаратистським урядом. Протистояння між Молдовою й Придністров'ям часто включається разом з іншими в категорію «заморожених конфліктів» на пострадянському просторі. Але тут коротка війна, що спалахнула незабаром після розпаду Радянського Союзу, принесла менше крові, ніж в Абхазії й Нагорному Карабаху й залишила порівняно небагато психологічних травм. Тут не були широко поширені етнічні чистення або масові порушення прав людини, і питання переміщених осіб не було таким важливим, як на Південному Кавказі. Обидві сторони етнічно й лінгвістично неоднорідні (кожна зі значною домішкою румунів, росіян і українців), і відносини між населенням є нормальними [7]. Молдова й Придністров'я були разом протягом півстоліття в складі Молдавської

Радянської Соціалістичної Республіки (МРСР), отже, довше, ніж багато існуючих держав.

Придністров'я зміцнило свою фактичну незалежність завдяки економіці, що ґрунтується на радянській промисловості, контрабанді й підтримці – політичній, економічній й військовій – з Москви. Тепер тут є всі інститути суверенної держави, у тому числі діючий уряд, сильна внутрішня служба безпеки, поліція, прикордонники, митна служба й валюта (придністровський рубль).

«Московський меморандум» 1997 р. між Молдовою й Придністров'ям, з Росією й Україною, що брали участь у якості гарантів, передбачав, що будь-яке врегулювання буде ґрунтуватися на принципі територіальної цілісності Молдови, але поділ повноважень не був погоджений. У листопаді 2003 р. відторгнення в останню хвилину президентом Молдови Володимиром Вороніним (2001-2009) плану, висунутого Росією, відомого як «Меморандум Козака» (проект федералізації Молдови, що розробив Дмитрій Козак), ознаменувало собою важливий поворотний момент, після чого відносини Вороніна з Москвою погіршилися, і молдавська зовнішня політика гойднулася убік Заходу.

П'ятисторонній формат переговорів (з Росією, Україною й ОБСЄ в якості посередників) був розширений в 2005 р. й став включати ЄС і США як спостерігачів [7], але переговори залишаються в глухому куті. Кишинів наполягає на тому, що він не буде обговорювати питання остаточного статусу, поки Придністров'я не буде демократизовано й російські війська не будуть виведені. Взаємна довіра залишається небувало низькою. В 2014 р. Молдова й Україна різко посилили економічну блокаду ПМР, після чого в Придністров'ї почалася гостра економічна криза, а до початку 2015 р. ПМР виявилася в самій складній політичній і соціально-економічній ситуації з моменту завершення кризи 1992 р. Крім того, влади України ухвалили заборонити провіз через усі пункти пропуску на границі з Придністров'ям підакцизних товарів: етилового спирту, спиртних напоїв, пива, тютюнових виробів, нафтопродуктів, зрідженого газу, легкових автомобілів. Увезити перераховані товари на територію Придністров'я можна буде тільки через Молдову. Одночасно із цим сама Молдова почала карні переслідування відносно економічних агентів Придністров'я, що ввозять продукцію на територію ПМР. Влади Придністров'я підрахували, що це нанесе республіці збиток у розмірі близько \$20 млн. і попередили про зрив переговорного процесу. Президент Молдови з 2012 р. Ніколае Тімофті заявив, що для реінтеграції РМ насамперед необхідний вивід військовослужбовців, озброєнь і боєприпасів Російської Федерації з території країни, відповідно до документів, підписаних Росією на самітах ОБСЄ

в Стамбулі (в 1999 р.) і в Порту (в 2002 р.). Однак Росія цих зобов'язань не дотримується, відзначив Тимофті: «Влади Республіки Молдова наполягають також на заміні російських миротворчих сил у Зоні безпеки на Дністрі на цивільну місію з міжнародним мандатом. Однак Москва проти цієї пропозиції, виявляє політичну, військову й фінансову підтримку тираспольському сепаратистському режиму. У той же час, створюючи вогнище напруженості в цій зоні Європи, вона намагається блокувати процес європейської інтеграції країни. Усі ці дії націлені на зрив процесу врегулювання конфлікту. На мій погляд, нинішній механізм урегулювання у форматі «5+2» за участю міжнародних гравців трохи застарів, і сьогодні демонструє свою неспроможність. Уважаю доречним поміркувати над можливістю підвищення ефективності переговорів шляхом деяких змін формату». Він також відзначив важливу роль України в процесі врегулювання конфлікту й виразив надію на подальше співробітництво в цій сфері [2].

Значні зміни в динаміці відносин Кишинів – Тирасполь відбулися, коли ЄС став більш активним. Розглядаючи проблему Придністров'я як частину своєї політики сусідства, ЄС прискорив політичний діалог; Молдові були також надані пільгові тарифні ставки по широкому спектру продукції для експорту на ринок ЄС. У лютому 2005 р. Брюссель підписав План дій на три роки з Кишиневом, установлюючи пріоритети для врегулювання конфлікту й реформи по ряду першорядних внутрішніх питань [1]. Він також відкрив офіс Делегації Європейської комісії в Кишиневі, призначив Спеціального представника в Молдову, і, як уже згадувалося вище, приєднався до переговорного процесу між Молдовою й Придністров'ям в якості спостерігача. Останнє, але важливе – ЄС запустив Місію по прикордонній допомозі (EUBAM) [6].

Висновки Місії ЄС EUBAM показують, що Придністров'я є чорною дірою організованої контрабанди у великих масштабах, основних споживчих товарів і продуктів харчування. Прибуток рівняється десяткам мільйонів євро на рік. EUBAM знайшла серйозні недоліки керування по обидва боки границі й зробила ряд рекомендацій молдавським і українським владам з метою приведення стандартів до європейських. До них відносяться модернізація інформаційних технологій, наділення всіх прикордонних органів слідчими повноваженнями, поліпшення щоденного обміну інформацією, розвиток можливостей аналізу ризиків і децентралізації повноважень. Але EUBAM має менше ста експертів на кордоні й вони сконцентровані в кілька команд, які проводять більшу частину свого часу на контрольно-пропускних пунктах. EUBAM не претендує бути фізичною перешкодою для контрабандистів. Скоріше вона працює, щоб поліпшити здатності Молдови

й України патрулювати границю самостійно, у тому числі за допомогою аналізу ризиків. EUBAM говорить, що наразі навчальний компонент її програм росте [3]. Але найліпшого митного режиму самого по собі, очевидно не досить, щоб змінити молдавсько-придністровські відносини.

План дій на три роки, який ЄС і Молдова підписали в лютому 2005 р. у рамках Європейської Політики Сусідства, щоб «підтримати мету Молдавії про подальшу інтеграцію в європейські економічні й соціальні структури» показує амбіційні цілі практично в усіх областях державної компетенції. До них відносяться демократія й верховенство закону, урегулювання придністровського конфлікту, економічні й соціальні питання, торгівля, юстиція й внутрішні справи, транспорт, енергетика [1]. Але поки що був досягнутий лише незначний прогрес. За посадовцями ЄС і молдавськими експертами, влади подали на розгляд доповіді про вражаючий прогрес від проведених семінарів, і прийнятих законів, але їх імплементація була затримана, особливо в ключових областях, таких як боротьба з корупцією, свобода ЗМІ, судова реформа й децентралізація. «Що нам потрібно від молдаван, так це менше тостів і більше дій», як сказав високопоставлений чиновник ЄС, який контролював План дій [4, 79].

Тим не менш, на відміну від України, Молдова парафувала Угоду про асоціацію з ЄС на саміті «Східного партнерства» у Вільнюсі у листопаді 2013 р. ЄС і Молдова почали візовий діалог у червні 2010 р. й вже у квітні 2014 р. рішення про безвізовий режим прийняв Європарламент. Це було суто політичне рішення з огляду на важливість Молдови як стратегічного партнера ЄС у Новій Східній Європі.

Однак, Угода про асоціацію Молдови з ЄС була пропозицією співробітництва, а не інтеграції. Голова МЗС ФРН Франк-Вальтер Штайнмайер заявив: «Ми не говоримо про вступ у Європейський союз а, швидше за все, про пропозицію Молдові глибокого співробітництва, модернізації країни» [2]. Молдова в найближчій перспективі не одержить можливості вступу в ЄС, однак Німеччина надасть підтримку економічних реформ і врегулюванню придністровського конфлікту.

Одне з питань, що затримує переговори з ЄС, є сертифікація Молдови щодо походження її експорту. Те, що Молдова не контролює всю територію, породжує дві важливі проблеми. Першою є нестача контролю над імпортом з України, який досягає Молдови через Придністров'я. Хоча можливість шахрайства в цей час мінімальна, вона буде рости, якщо Молдові будуть надані преференції. По-друге,

молдавські офіційні особи не мають доступу до придністровських заводів, і таким чином, не можуть перевірити виробничі процедури. Це значить, що Молдова не може гарантувати, наприклад, що одяг нібито зроблений в Придністров'ї, не є китайським. Проте, офіційні особи ЄС говорять, що «ЄС не буде просити від Молдови більшого, ніж було, наприклад, у випадку Албанії, і немає ніяких причин, з яких Молдова не може досягти цих стандартів» [4, 85].

Підписання в 2005 р. Плану дій ЄС-РМ і ряд серйозних реформених зобов'язань, узятих на себе РМ, дозволили їй претендувати на одержання чергових пільг від Європейського союзу. ЄС урахував побажання, результатом чого стало звільнення від мит при імпорті 7200 найменувань товарів зі згаданих 10 тис. (GSP+). Ще дві тисячі товарних позицій могли ввозитися по нульовій ставці, отже, загальна картина пільг, наданих РМ, безумовно, вражала. Зараз готові всі санітарно-ветеринарні норми й 11 технічних регламентів; однак, вони не знімають проблему гармонізації внутрішніх вимог щодо якості продукції з міжнародними, тим більше – європейськими стандартами. Для реалізації даного завдання запущений інший проект, фінансований бюджетом (1,5 млн. лей). Рівень вимог до організації виробництва і якості продукції, заявлений у цих документах, буде відповідати європейським стандартам. За оцінками фахівців, виробникам знадобиться не менш 3 років, щоб адаптуватися в нових умовах [2].

Серйозною перешкодою для врегулювання проблеми Придністров'я є те, що придністровці вірять, що молдавани перебувають у значно гіршому економічному становищі, ніж вони. Рівень життя є приблизно однаковим, але такі переконання в значній мірі є результатом цілеспрямованої пропаганди.

Незалежно від того, наскільки привабливою Молдова стане економічно, існує мало шансів на врегулювання, без довіри між сторонами, хоча б на базовому рівні. Цього катастрофічно не вистачає. Мало того, що відносини погані, кожна сторона обвинувачує іншу у веденні переговорів несумлінно й порушує свої слова незліченну кількість разів. Молдавські чиновники роками говорили, що угода неможлива доти, доки Ігор Смирнов знаходиться при владі; придністровці говорили те ж саме про Володимира Вороніна [4, 102]. Але сьогодні керівництво змінилось: з березня 2012 р. президентом Молдови став Ніколае Тімофті, президентом ПМР з грудня 2011 р. – Євгеній Шевчук. Але нічого майже не змінилось, відбуваються тільки поодинокі контакти на рівні міністрів під наглядом міжнародних спостерігачів. Цього вочевидь не достатньо; навпаки, з 2014 р. можна говорити про негативну динаміку у розвитку конфлікту.

Можливо, у відповідь на зрослу активність ЄС, Росія стала набагато більш відкрито підтримувати Придністров'я. В 2005 р. вона заборонила ввіз молдавського м'яса, овочів і фруктів на сумнівних підставах. Слідом за цим в 2006 р. РФ встановила тверду заборону на вино, найбільший експорт Молдови, що було розглянуто як політичний жест, щоб покарати її за прозахідну схильність. У січні 2006 р. РФ скоротила поставки газу в Молдову протягом шістнадцяти днів, а потім пішли переговори про збільшення ціни на 100% у майбутніх поставках. Після впровадження нового митного українсько-молдавського режиму, Росія збільшила економічну допомогу Придністров'ю й підписала Протокол про співробітництво із сепаратистським лідером Ігорем Смирновим, якого в перший раз визнала «президентом Придністров'я» [5, 265]. Оголошення Смирновим у травні 2006 р., що Придністров'я буде голосувати про незалежність, зустрів схвалення Спецпредставника Росії в переговорному процесі, Валерія Несгерушкіна. Росія також продовжувала пручатися міжнародним закликам вивести свої війська відповідно до більш ранніх обіцянок. Москва ефективно підтримує проросійські організації в Придністров'ї, які поширюють анти-молдавські й анти-західні погляди, такі як молодіжний рух «Прорив» [8, 89].

Ще одна проблема пов'язана з торгівлею. Росія як і раніше становить одну третину всього експорту, і є найбільшим імпортером. Це дає Кремлю величезний вплив, який адміністрація Путіна готова використовувати для політичних цілей. Заборона ввозу молдавського вина в РФ впливає на економіку. Вино є найбільш важливою галуззю країни, з майже 80%, що відходять у Росію. Лише невелика частина може бути спрямована на інші ринки. Збитки тільки за 2006 р. оцінюються в приблизно 150 млн. \$ (4% ВВП). Того ж року були також непрямі втрати в багатьох інших секторах економіки, які залежать від вина, таких як скло, упакування, банківська система й транспорт [5, 281]. Улітку 2007 р. більш 40 молдавських підприємств знову пройшли санітарно-епідеміологічну експертизу й поставки були відновлені.

2 липня 2014 р. парламент Молдови ратифікував угоду про асоціацію з ЄС, підписану 27 червня в Брюсселі. Й вже у липні 2014 р. перший віце-прем'єр РФ Ігор Шувалов пригрозив виключити Молдавію із зони вільної торгівлі СНД, що приведе до скасування режиму найбільшого сприяння, який установлює середньозважений тариф на поставки товарів розміром 7,8%. Слідом Мінекономрозвитку РФ підготувало урядову постанову, за якою Росія вісловила намір в односторонньому порядку ввести мита на деякі види молдавської продукції (вино, м'ясо, зерно, цукор, фрукти). Усе це вказує на те, що Кремль

не має ніякого наміру послабити свою позицію щодо Придністров'я в майбутньому [2].

Немає причин очікувати якого-небудь зм'якшення твердої лінії Москви, отже, прогрес у переговорах по конституційному статусу Придністров'я малоімовірний, як й вивід військ, – два головні питання, що стоять у самому центрі конфлікту. Російські війська є головною перешкодою для мирних зусиль і опорою режиму Смирнова. Це, та широко розповсюджена контрабанда, організована й підтримувана режимом. Проблема, однак, у тому, що тільки Росія має важелі для зміни ситуації. Те ж саме можна сказати й про демілітаризацію, якої Тирасполь і Москва пручалися, незважаючи на російські зобов'язання. Навіть якщо економічний тиск Заходу збільшиться завдяки строгому прикордонному контролю, новим санкціям або менш сприятливим митним процедурам, режим Придністров'я, імовірно, буде пручатися демократизації й демілітаризації, тому що обидві загрожують його існуванню. Навпаки, молдавська стратегія фокусується в першу чергу на одержанні поступок у цих областях, тому має мало шансів на успіх.

Висновки.

Переговори у форматі 5+2 привели у нікуди. Була надія, що включення США і ЄС у якості спостерігачів в 2005 р., розблокує придністровський тупик, але цього не відбулося. Після двадцяти років фактичного поділу Молдови й Придністров'я, існує мало надій у найближчому майбутньому на досягнення стійкого врегулювання. Конструктивна участь ЄС виявила позитивний вплив, але без російського співробітництва цього не досить, щоб вийти з тупика. Припускаючи, що політика Росії не зміниться, можна передбачати вкрай незначний прогрес у демократизації й демілітаризації Придністров'я – двох питаннях, які молдавські влади розглядають як пріоритетні. Враховуючи відсутність взаємної довіри, здається, даремно чекати домовленості щодо конституційного статусу Придністров'я в майбутній об'єднаній Молдові.

Молдавське питання набуло особливої ваги в останні роки й впливає на відносини всіх важливих акторів міжнародних відносин. США були згодні дозволити ЄС керувати Молдовою, і ЄС деякою мірою зробив це. Його поглиблена участь у суперечці з Придністров'ям в рамках своєї Політики Сусідства важлива й заслуговує похвали. Але з Росією, що поширює свою владу за допомогою таких інструментів, як уведення заборони на експорт, енергетичні відключення і постійне знаходження небажаних військ, ЄС мав би зробити набагато більше. Треба використовувати й стимули, й тиск, якщо ЄС збирається,

по-перше, зміцнити мир і процвітання по сусідству, по-друге, зміцнити проєвропейську політику Молдови.

Бібліографічний список:

1. План действий Республики Молдова и Европейского Союза / EU/MOLDOVA ACTION PLAN. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/moldova_enp_ap_final_en.pdf
2. Приднестровский формат «5+2» устарел, поэтому его стоило бы заменить [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sensor.net.ua/n330846>
3. Assessment of the EU – Moldova Action Plan Implementation: Environment and Sustainable Development / Executive Summary / Chisinau: Eco Tiras, 2009.
4. International Crisis Group. Moldova's Uncertain Future // The New Eastern Europe: Ukraine, Belarus, Moldova / Ed. Daniel Hamilton, Gerhard Mangott. – Washington : Center for Transatlantic Relations, 2007. – P. 77-126.
5. Mangott G. Deconstructing a Region / Gerhard Mangott // The New Eastern Europe: Ukraine, Belarus, Moldova / Ed. Daniel Hamilton, Gerhard Mangott. – Washington : Center for Transatlantic Relations, 2007. – P. 261-286.
6. Memorandum of understanding between the European Commission, the Government of the Republic of Moldova, and the Government of Ukraine on the European Commission Border Assistance Mission to the Republic of Moldova and to the Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eubam.org/files/memorandum_of_understanding_en.pdf
7. Sirbu O. Review – Cross Border Cooperation Development of European Union with Russia, Belarus, Ukraine and Moldova (2004-2010) / O. Sirbu // Cross-border cooperation as a tool of spatial integration and cooperation between EU and eastern partner countries / Ed. S. Devetak, O. Sirbu. – Maribor: Iscomet, Institute for Ethnic and Regional Studies, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iscomet.org>
8. Smith K. Enlargement, the neighborhood and European order / Karen Smith // International Relations and the European Union. – Oxford : Oxford University Press, 2011.

Присоединение Румынии к Европейскому Союзу перенесло границу ЕС к Молдове. ЕС пришлось активно проводить курс на поддержку Молдовы, но реформы двигаются медленно. Молдавская внешняя политика после провала «Меморандума Козака» качнулась в сторону Запада. Формат переговоров по Приднестровью был расширен в 2005 г. и стал включать ЕС и США

как наблюдателей. ЕС также запустил Миссию по приграничной помощи (EUBAM). Россия стала более открыто поддерживать Приднестровье, что сделало маловероятным вывод российских войск и прогресс в переговорах по конституционному статусу Приднестровья.

Romanian membership in the European Union carried the border of the EU to Moldova. The EU has actively to conduct a course on support of Moldova, but reforms are rather slow. Moldavian foreign policy after the failure of «Memorandum of Kozak» swung toward the West. The format of negotiations on Transnistria was extended in 2005 and began to include the EU and the USA as observers. The EU also started EUBAM. Russia became more openly to support Transnistria therefore there is improbable withdrawal of Russian troops and progress of negotiations on constitutional status of Transnistria.

Стаття надійшла до редколегії 25.02.2015